

LA INVENCIO DE MONTSERRAT

Quines són les raons històriques i ideològiques que han convertit
Montserrat en el símbol de Catalunya que és avui?

EL MIRACLE DE CATALUNYA

L'imaginari simbòlic del Montserrat modern és el resultat d'una intensa negociació entre distintes tendències socials, culturals i polítiques que s'ha dut a terme al llarg del segle XIX i XX, en paral·lel a la definició de la Catalunya contemporània

TEXT__JOSEP MARIA GARCIA-FUENTES

L'ANY 1936 ES VA PUBLICAR *Retorn al sol*. És una novel·la de fantasia i sàtira en què l'escriptor, Josep Maria Francès, narra la història d'una nova ciutat subterrània on s'han refugiat els catalans com a conseqüència dels efectes catastròfics d'una imaginària gran guerra internacional capaç de "despoblar el planeta en vint-i-quatre hores" i de tornar inhabitable l'atmosfera terrestre. La ciutat refugi dels catalans, batejada amb el nom de Subolesa, se situa dins d'una cova de planta estelada emplaçada al subsòl montserratí.

L'elecció d'aquest emplaçament i la forma de cavitat no són casuals. Francès organitza la nova societat catalana protegida sota Montserrat en grups representatius de les diferents tensions ideològiques -i fins i tot lingüístiques- de la Catalunya contemporània, que es poden agrupar en el que l'escriptor anomena "les dues tendències". D'una banda, "el clergat catòlic", i de l'altra, "el Municipi Lliure". O el que és el mateix, una tendència religiosa i una al-

PROP DEL 1840 El monestir a mitjans de la dècada dels quaranta del segle XIX. Entre les ruïnes dels antics edificis s'entreveuen alguns arcs gòtics de l'antic claustre medieval. ARXIU DE MONTSERRAT

1811-1812 Gravat que representa la destrucció de Montserrat del 1811 i el 1812 -durant la Guerra del Francès- publicat a la *Història de Catalunya de Víctor Balaguer* (1863). COL·LECCIÓ GARCIA-FUENTES

1868 Víctor Balaguer (dreta al centre) i Frederic Mistral donant-se la mà en una reunió amb altres poetes catalans i occitans al claustre de Montserrat. L'enquadrament tancat crea la sensació que l'antic claustre gòtic es conserva sencer, i revela la passió de Balaguer per l'arquitectura gòtica -l'arquitectura en la qual havia de construir-se el Montserrat modern. ARXIU MAS

tra de laica. En aquesta nova societat fins i tot els enterraments es presidien sota civilitzades aclamacions públiques que afirmaven simultàniament i contradictòriament "Déu és per tot" i "Déu no és enlloc". No es tracta, però, de prendre partit per cap posició, sinó de subratllar un cert escepticisme entre tots els grups representats i les dues tendències. Montserrat és el símbol i el lloc comú a tots ells.

La novel·la de Francès és una metàfora de la Catalunya contemporània dels anys trenta, però també de la complexitat simbòlica de Montserrat. Perquè Montserrat és, certament, un símbol aglutinador de tot un país, en el qual tothom es pot sentir representat d'alguna manera. Un referent compartit per una multitud de grups de tot tipus més enllà de la seva ideologia, que ha estat modelat a través d'una intensa negociació que va tenir lloc al llarg dels segles XIX i XX, malgrat la insistència habitual en l'origen medieval de la "invenció" de la Mare de Déu que s'hi venera.

La total destrucció napoleònica del santuari i del monestir durant la Guerra del Francès, sumada a les importants conseqüències de les desamortitzacions posteriors, va marcar un punt de ruptura i de no retorn en la història montserratina -de manera semblant al que va passar en tants altres monestirs catalans i espanyols-. Així, l'any 1844, quan es va decidir la reobertura del santuari i la recol·locació de la Mare de Déu en resposta a la demanda popular que anhelava peregrinar-hi novament, el famós santuari-monestir es trobava desamortitzat, totalment destruït i clausurat.

Però tot i aquesta reobertura, la viabilitat de qualsevol possible restauració monàstica a Montserrat, i per descomptat de qualsevol reconstrucció, era inconcebible en el turbulent context polític posterior a la desamortització de Mendizábal. L'agenda política contemporània maldava per afrontar la necessària modernització de l'Estat i la pèrdua d'influència inter-

nacional. Es pot afirmar, doncs, que Montserrat -tant la muntanya com el santuari-monestir- posseïa un caràcter marginal en l'escena política i cultural de la Catalunya i l'Espanya de mitjans del segle XIX. Molt lluny del protagonisme i la centralitat simbòlica a què Francès feia referència en la seva novel·la dels anys trenta del segle XX.

I és que, al contrari del que s'assumeix habitualment, el Montserrat que avui coneixem és resultat d'un intens i no gaire ben conegut procés de construcció simbòlica i cultural que, iniciat a mitjans del segle XIX, ha estat capaç de transformar totalment Montserrat en un símbol únic.

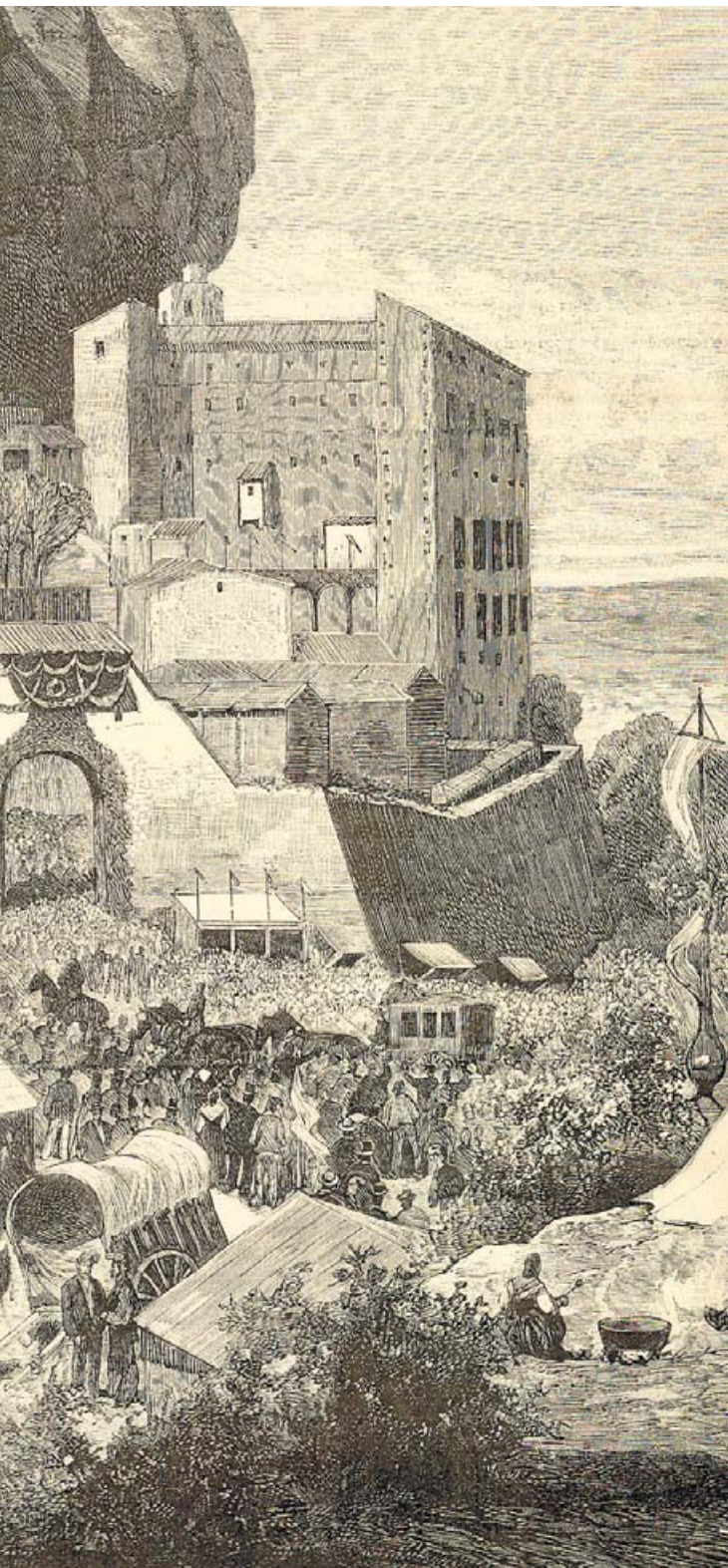
VÍCTOR BALAGUER

El desencadenament que va iniciar el procés de construcció del Montserrat modern va tenir un protagonista essencial en Víctor Balaguer. Historiador, escriptor, polític liberal i maçó, autoproclamat "lo trobador del Montser-

rat" -calculadament i ambigüament entre la muntanya i la Mare de Déu-, Balaguer va bastir una interpretació original de Montserrat que s'inscrivía dins d'un ambiciós projecte polític i cultural en el qual somiava crear una mena d'estat federal Ibèric inspirat en l'antiga Corona d'Aragó. Un nou estat que hauria d'adoptar la forma d'una monarquia federal i abastar tota la península Ibèrica. Un estat en el qual també Catalunya podria recuperar l'esplendor de la seva història.

Encara que aquest somni federal ens pugui semblar còmic en el nostre present, aquesta era una de les opcions que es consideraven seriosament a la meitat del segle XIX per modernitzar l'Estat, com ho mostra, per exemple, la coneguda obra de Sinibald de Mas *La Iberia. Memoria sobre la conveniencia de la unión pacífica y legal de España y Portugal*. Una proposta que també tenia clars referents internacionals en l'ideal de panlatinitat de Victor Hugo -tan admirat per Balaguer- i, es-

1880 Les Festes del Mil·lenari de la troballa -*invenció*- de la Mare de Déu de Montserrat organitzades pel Grup de Vic. COL·LECCIÓ GARCIA-FUENTES

1871 Projecte per als nous absis de Montserrat i reforma de l'església de l'arquitecte Francisco del Villar y Lozano. La proposta, ambiciosa, es va dibuixar i promoure coincidint amb l'arribada del nou rei Amadeu I de Savoia, i feia referència a una certa -i rudimentària- idealització gòtica de la volumetria dels absis de Ripoll i, alhora, a la capella del Sant Sudari del Palau Reial dels Savoia a Torí. ARXIU HISTÒRIC COAC

1899 El Grup de Vic (amb Josep Torres i Bages assegut a la dreta) fotografiats sota els nous absis romànics de Montserrat. El Grup de Vic va bastir una interpretació del projecte montserratí amb l'objectiu de redirigir la construcció de Balaguer. Si Balaguer promovia el gòtic, el Grup de Vic apostava pel romànic. La *campanya* va culminar en la coneguda reconstrucció de Ripoll, que va reblar l'estret lligam indissociable que volien imposar entre l'arquitectura romànica, el naixement de Catalunya i la religió catòlica. ARXIU DE MONTSERRAT

pecialment, en el procés de reunificació italià. En efecte, durant els seus viatges de joventut Balaguer es va mostrar interessat per la mediació dels monuments en les diferents construccions nacionals emergents a Europa, i per la construcció de les seves tradicions, de les quals afirmava que "*son inventadas por la poesía i conservadas por la credulidad*".

La intensa tasca política de Balaguer estava fonamentada en una construcció històrica i cultural precisa, i també ambicionava la creació d'un univers monumental amb l'objectiu clar i decidit d'interrelacionar aquestes tres estratègies -política, històrica i cultural- i dotar-les d'una consistència remarcable -convé no oblidar, per exemple, que Balaguer va ser el primer capaç d'escriure una història de Catalunya després de 1714-. Així, el projecte balaguerià es va proposar rescatar de l'oblit els antics monestirs espanyols i catalans que es trobaven arruïnats i expropiats, i convertir-los en una autèntica xarxa de monuments moderns.

A través dels seus escrits, Balaguer va construir una reinterpretació romàntica dels antics claudres, que, més enllà de les seves connotacions religioses i catòliques, ara eren entesos a través d'una complexa superposició d'història, llegendes, espiritualitat, religió, arquitectura i paisatges naturals, i com a nodes d'una mena de xarxa federal de monuments. Entre tots aquests, Montserrat havia d'esdevenir el centre del nou univers monumental, gràcies a la importància de les múltiples lectures, més enllà de la religió, que permetia la seva muntanya, i per tant, pel seu potencial d'esdevenir un símbol compartit per tothom.

L'ambigua interpretació balagueriana de Montserrat feia al·lusió directament a la Mare de Déu, però també explicitava una aproximació intel·lectual i filosòfica a la natura que comptava amb un precedent conegut en l'intens interès que Wilhelm von Humboldt, Goethe i els romàntics alemanys havien mostrat per la muntanya catalana a principis de segle.

Aquests no es van interessar per la Mare de Déu sinó per la natura singular, la contemplació del seu paisatge i sobretot per la felicitat amb què hi habitaven els seus ermitans: per a ells, prova de l'existència d'una espiritualitat elevada més enllà de les religions conegudes. Interpretacions simultànies i contraposades per a un Montserrat compartit per tothom.

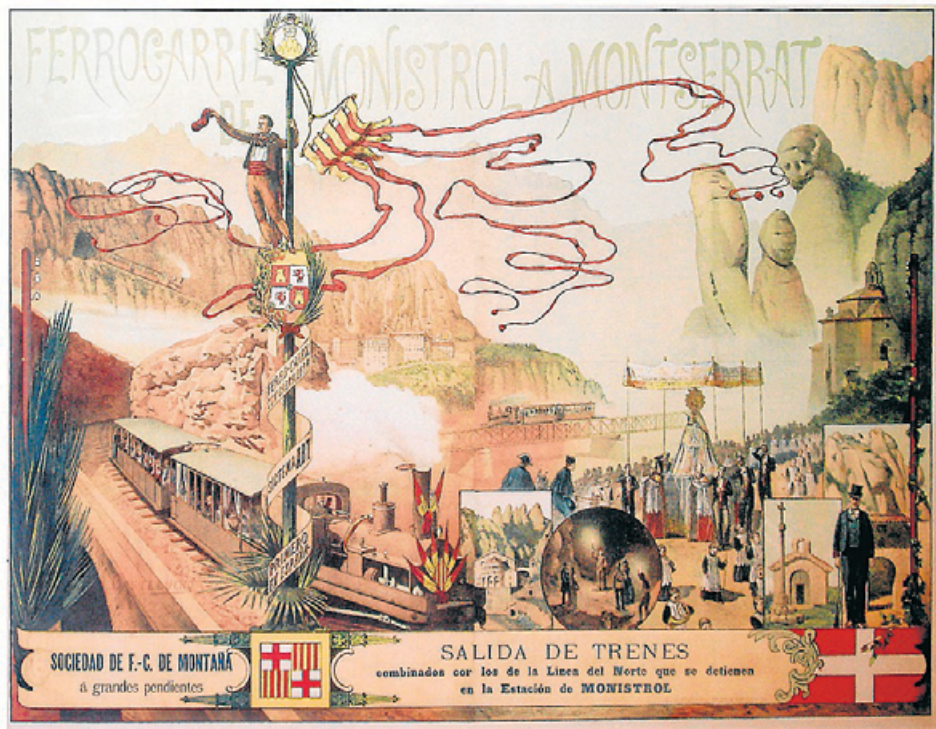
D'acord amb el seu ambiciós projecte, Balaguer va afavorir sempre les intervencions de protecció dels monestirs catalans -Ripoll i Poblet inclosos- i especialment la reconstrucció del santuari-monestir montserratí, així com tota mena d'iniciatives a la muntanya, també les que estaven dirigides a potenciar la seva complexitat simbòlica més enllà del seu caràcter sagrat o religiós.

Amb tot, per fer realitat la construcció del Montserrat modern encara era necessari afrontar el repte d'aplegar la magna quantitat de diners necessaris per sufragar les obres del santuari-monestir, i també afrontar el debat

sobre la seva arquitectura. Perquè en aquells anys el conjunt d'edificis encara era poc més que un munt de runa. La gran destrucció napoleònica va sobrevenir en un moment de transformació d'unes estructures medievals a unes neoclàssiques, i les minses reparacions prèvies a la desamortització havien fracassat. Encara més, tan sols es conservaven descripcions poc detallades de les architectures destruïdes, algunes vistes parcials i inexactes dibuixades per Alexandre de Laborde abans de la seva destrucció -a més d'un gran nombre de gravats on el santuari-monestir era representat de manera icònica-. En resum, reconstruir Montserrat era impossible. S'havia de definir una nova arquitectura.

Víctor Balaguer va fer servir les seves influències per aconseguir el patrocini reial de les obres. Primer amb Isabel II, i després amb Amadeu I de Savoia. Probablement el regnat d'aquest últim va ser el moment en què el somni ibèric va ser més pròxim a la realitat,

1895 La reproducció en miniatura de Montserrat que es va construir al Parc de la Ciutadella és un exemple de les populars recreacions de roques montserratines de finals del segle XIX. Aquesta, aixecada amb ciment i biguetes d'acer, va esdevenir especialment popular pels passejos dominicals dels barcelonins. Encara avui es conserva, integrada al Zoo, a la zona de les cabres. COL·LECCIÓ GARCIA-FUENTES

quan el fill del rei que havia reunificat Itàlia va esdevenir rei d'Espanya. Va ser també en aquest moment quan es va aconseguir definir un ambiciós projecte goticitzant per a Montserrat, dibuixat per l'arquitecte Villar y Lozano, i presentat al nou rei. Pel que feia a la cerca d'una nova arquitectura amb la qual construir el santuari-monestir, Balaguer va apostar decididament per l'arquitectura gòtica, en la qual trobava idealitzats els valors de la ciutat liberal i del passat gloriós català. Però amb l'abrupte final del regnat d'Amadeu I també es van frustrar les esperances federals, cosa que va provocar l'emergència del primer catalanisme polític.

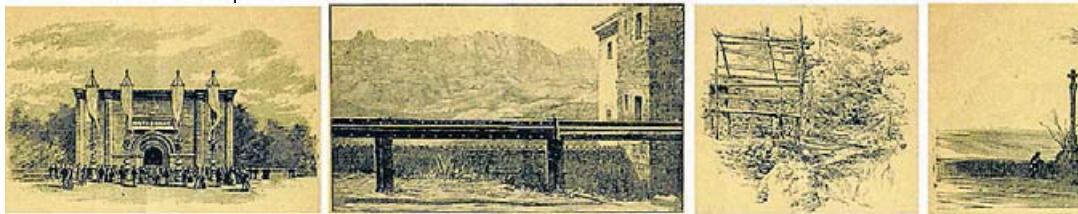
LA POPULARITZACIÓ DE LA MUNTANYA
En aquest context es va organitzar el Grup de Vic, un grup de capellans temorosos del caràcter predominantment laic del primer catalanisme, i van planificar les famoses campanyes patriòtico-religioses, iniciades a Mont-

serrat i que després es van estendre a Ripoll. Aquestes campanyes van suposar, a la pràctica, l'apropiació de l'univers simbòlic balaguerià al voltant dels monestirs catalans i molt especialment de Montserrat -encara que, esclar, canviant el seu significat, perquè Montserrat i Ripoll ara es volien entendre com a símbols del lligam indestriable entre Catalunya i l'Església catòlica-. No van faltar els que, com Valentí Almirall, van denunciar com l'Església catalana intentava apropiarse del que "era de tots".

Aquests fets qüestionen rotundament dues afirmacions que la historiografia de Montserrat assumeix -incomprensiblement- sense discussió: d'una banda, la continuïtat del monestir i del santuari abans i després de la destrucció napoleònica; i, de l'altra, com la intervenció de Balaguer a Montserrat va ser el veritable detonant del procés de construcció del Montserrat modern que avui coneixem, i no les grans festes organitzades el

CAP EL 1880 Cartell del cremallera en què es representa clarament idealitzat, barrejant elements religiosos, naturals i d'esbarjo. En el detall de l'esquerra, es fa explícita l'ambició que el ferrocarril en pendent arribés a pujar fins al cim de la muntanya passant per sobre del santuari-monestir. COL·LECCIÓ GARCIA-FUENTES

1888 Seqüència de diorames i panorames montserratins reproduïts en el panorama dioràmic de Montserrat construït a l'Exposició Universal de Barcelona del 1888. Les imatges representen vistes naturals i paisatges de la muntanya, que culminen en el gran panorama que reproduceix el balcó dels monjos cantant per Balaguer, al qual s'accedeix a través d'una rèplica de l'ala del claustre gòtic on el 1868 es va retratar "lo trobador del Montserrat". De manera que tots els visitants revivien -i mitificaven- la fotografia balagueriana. Tan sols una imatge, situada en un racó, feia referència al santuari-monestir: una visió interior de l'església en què un faristol hàbilment situat eclipsava la Mare de Déu. COL·LECCIÓ GARCIA-FUENTES

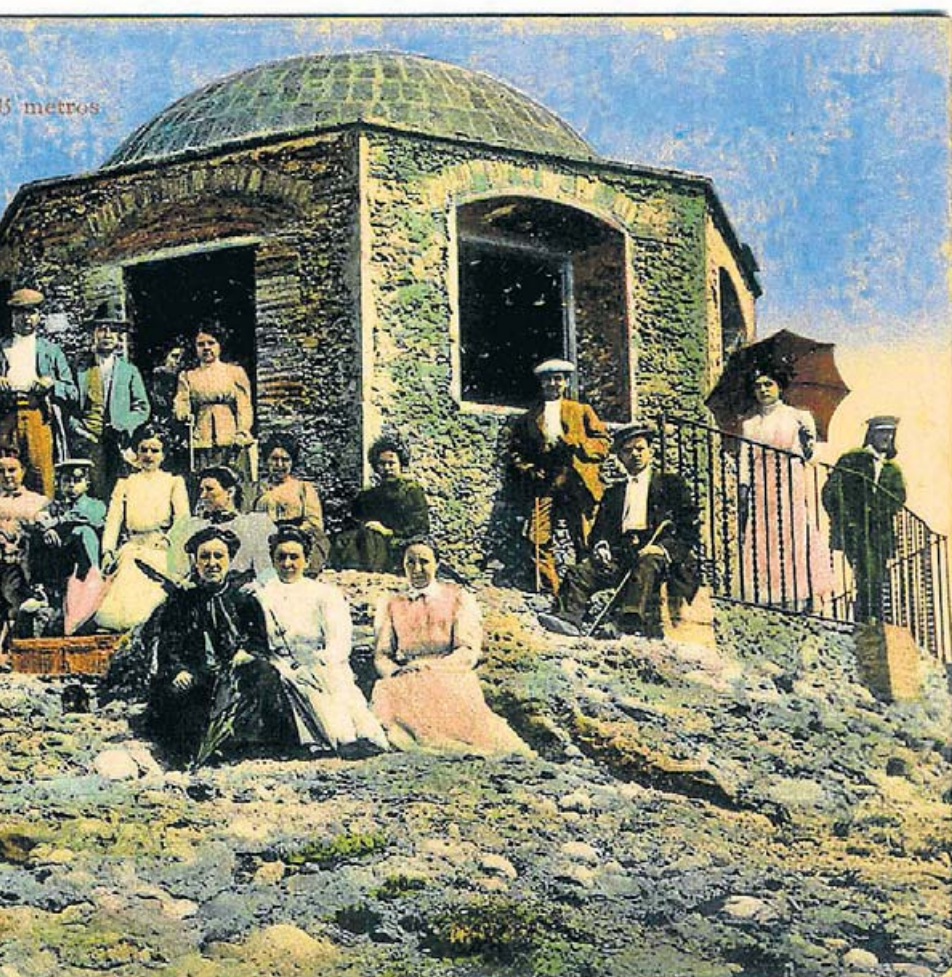

1880 i el 1881 pel Grup de Vic -més de vint anys després de la primera construcció simbòlica balagueriana sobre Montserrat.

La intervenció del Grup de Vic va comportar la popularització de l'imaginari de la muntanya, que va esdevenir l'escenari de les tensions entre tots els que intentaven capitalitzar el seu simbolisme. Als primers excursionistes que van descobrir les ciències modernes s'hi van sumar els que volien obtenir profit econòmic a través de restaurants emplaçats estratègicament amb les millors vistes, propers a les antigues ermites. També un grup d'empresaris que van aprofitar la situació desamortitzada de la muntanya per emprendre la construcció d'un cremallera que, amb el suport de Balaguer, havia de pujar fins al cim de la muntanya, on s'hi construiria un "*monumento que pruebe que la ciencia está por encima de todo, y es la única que puede hacernos alcanzar el infinito*". En altres paraules, un Temple de la Ciència: un observatori.

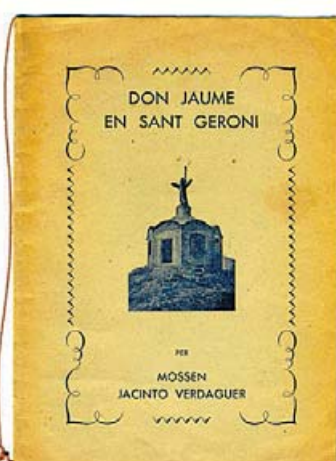
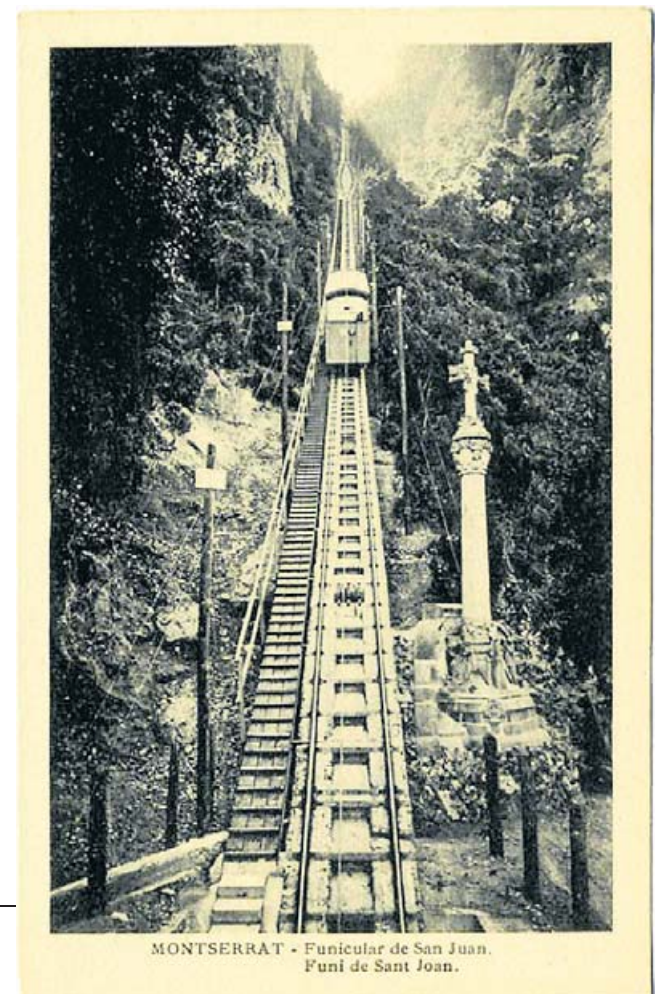
L'Església catòlica catalana i la comunitat monàstica -ara ja restaurada i consolidada- es van oposar enèrgicament a aquestes iniciatives. De manera que a les famoses campanyes i a la producció poètica verdagueriana -que va posar en vers les llegendes montserratines- s'hi va afegir la construcció del Rosari Monumental al Camí de la Cova i més tard la del Camí del Via Crucis. Monuments que van fer sufragar a tota mena d'associacions i que sempre s'inauguraven amb grans concentracions i processons multitudinàries. L'objectiu era clar: afirmar el caràcter sagrat de la muntanya -encara desamortitzada- i el lligam íntim entre el paisatge català, la nació catalana i la fe catòlica. El monument projectat per Antoni Gaudí és, segurament, el que millor revela aquesta idea: la cova excavada a la roca, sense límits, fa desaparèixer la separació entre el monument i la muntanya, i la resurrecció de Catalunya se situa al costat de la de Crist. La muntanya, doncs, és sagrada. És el

1906 Postal del mirador de planta octogonal construït al cim de Sant Jeroni. El cremallera no va arribar mai al cim de la muntanya, però sí que s'hi va construir un petit mirador -o potser un observatori? En altres paraules, un Temple de la Ciència?- que ràpidament va esdevenir popular i que l'Església es va afanyar a significar col·locant-hi a sobre una gran estàtua del Sagrat Cor de Jesús. COL·LECCIÓ GARCIA-FUENTES

1918 Postal del Funicular de Sant Joan. COL·LECCIÓ GARCIA-FUENTES

1920 La popularització del cim de Sant Jeroni va ser promoguda també per la poesia verdagueriana, que hi descrivia el rei Jaume albirant les seves conquestes. També èpics eren els àpats de catalanor que se servien al restaurant pròxim, que s'anunciava a la carta amb els versos de Verdaguer. Els restaurants escampats per la muntanya, com aquest de Sant Jeroni, permetien gaudir a l'uníson de les vistes, el menjar i la fe patriòtica, i així ho descrivien les auques contemporànies: "Colossal! Això és molt gros! Quina vista! Quin arròs!" COL·LECCIÓ GARCIA-FUENTES

Temple. I esdevé un model arquitectònic per a la construcció dels nous temples, com succeïx a la Sagrada Família i en altres esglésies projectades per Antoni Gaudí, Josep Maria Jujol i d'altres. Aquestes esglésies insisteixen en la idea de la muntanya sagrada, enfront de les reproduccions pintoresques de Montserrat que s'aixecaven arreu de Catalunya a finals del XIX per a gaudi dels que les recorrien.

Les campanyes, doncs, van aconseguir un efecte inesperat: consolidar el Montserrat de tothom. Però el santuari-monestir encara continuava sense façana i amb el gran interrogant obert: quina arquitectura havia d'utilitzar-se per a la seva construcció? El Grup de Vic va intentar redirigir la construcció en estil romànic per distingir-se del projecte balaguerià, però la falta de recursos va provocar que els petits projectes que s'aconseguien executar depenguessin en excés del gust de qui pagava l'obra. Aquest desgavell no va ser adreçat fins ja entrat el segle XX, quan el jo-

ve i noucentista abat Marçet va decidir emprendre la definició d'un projecte general per a Montserrat i va encarregar els treballs a l'arquitecte Josep Puig i Cadafalch.

LA CASA PAIRAL DE TOTS ELS CATALANS

L'ambiciós projecte dibuixat per Puig i Cadafalch proposava una seqüència d'espais històrics i moderns en diferent estils que eren unificats i articulats per un exterior neoclàssic monumental que, a la manera dels antics santuaris grecs, estructurava el conjunt dels edificis en estreta relació amb la muntanya i el paisatge. La seqüència d'espais interiors, sumats als ja construïts al segle XIX, intentaven representar la història idealitzada de Catalunya. Pel que feia a la façana del santuari-monestir, la proposta de Puig i Cadafalch es basava en l'esbós definit per l'arquitecte August Font una dècada abans: una gran masia, a mig camí entre la casa pairal i el palau, fent referència a l'imaginari més es-

tès durant aquells anys per referir-se al santuari-monestir: la masia de tots els catalans. Una masia que podia esdevenir un palau quan s'enriquia, com el mateix Puig i Cadafalch analitzava aquells anys amb Josep Danès. El palau de la Regina de Catalunya -la Mare de Déu de Montserrat-. De manera que així se superava l'estèril lluita d'estils, utilitzant un model d'arquitectura civil amb clares connotacions nacionals i morals, capaç d'aspirar a representar tots els catalans, ho volguessin o no.

Tot i així, ni el projecte de Puig i Cadafalch ni la seva façana es van arribar a completar. Primer la Segona República i després la Guerra Civil van aturar les obres. No obstant, durant aquells anys Montserrat va assolir una simultaneïtat d'interpretacions sense precedents: a les ja forjades s'hi van sumar les produïdes per artistes com Georges Bataille o André Masson, i també noves obres literàries com la de Josep Maria Francès. Montserrat va esdevenir més que mai un símbol compartit per tothom.

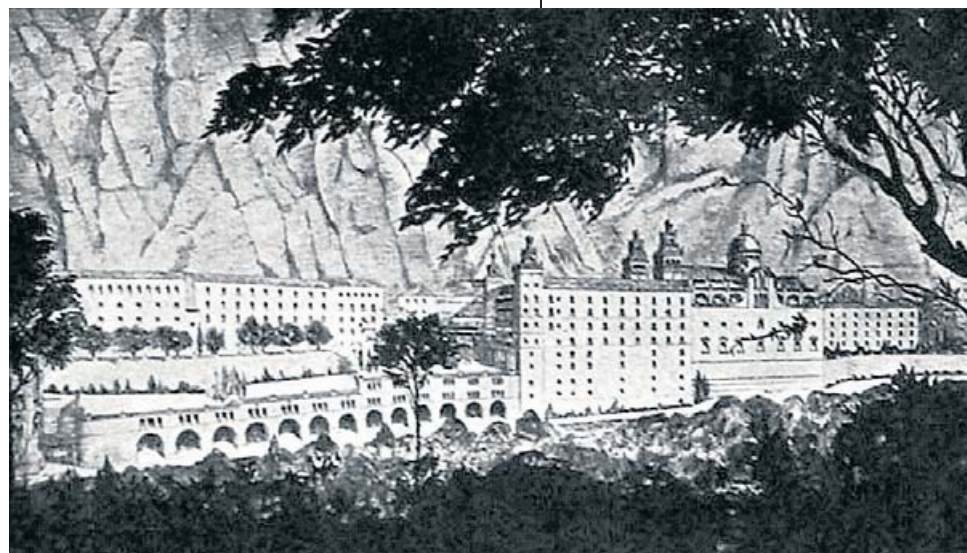
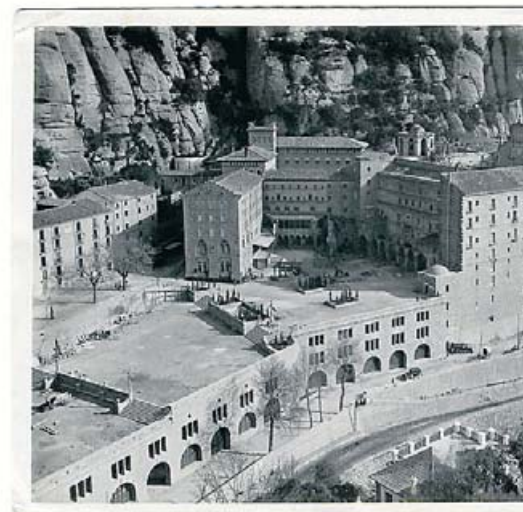

1931 Pintors participants en el concurs *Montserrat vist pels artistes catalans*, del qual es van editar algunes postals turístiques i vistes estereoscòpies. El certamen, juntament amb la producció contemporània de bibliografia montserratina, va esdevenir una peça clau en la mediació de la construcció idealitzada de la profunditat històrica del Montserrat modern. COL·LECCIÓ GARCIA-FUENTES

1930 El projecte de Puig embolcallava sota una pàtina general noucentista la diversitat radical de la seqüència d'espais interiors que representaven idealitzada la història de Montserrat i de Catalunya. La imatge neoclàssica exterior prenia com a referents els antics santuaris grecs i els grans monestirs austríacs, i es definia com a la gran Casa Pairal de tots els catalans, en calculada ambigüitat entre la idealització al voltant de la masia i el palau. COL·LECCIÓ GARCIA-FUENTES

Acabada la guerra, la comunitat monàstica va aconseguir recuperar el santuari-monestir. Però en el nou context polític va haver de renunciar al projecte de Puig i Cadafalch i se'n va encarregar un de nou a Francesc Folguera l'any 1942. Les diferents variants de la solució dibuixades per l'arquitecte proposaven un nou model d'arquitectura que prenia elements prestats de l'antiga arquitectura romana i dels nous models alemanys i italians contemporanis. L'objectiu era definir una nova arquitectura de doble significat per a Montserrat: un model que pogués ser vist amb bons ulls pel règim franquista però que alhora també pogués representar els anhels i esperances d'una Catalunya que mirava cap a Roma i al Vaticà en temps de repressió. Aquesta complexitat simbòlica es va revelar evident a les Festes de l'Entronització de 1947, que també van representar el fracàs del projecte arquitectònic de Folguera.

La celebració de les Festes va significar un acte de reconciliació després de la guer-

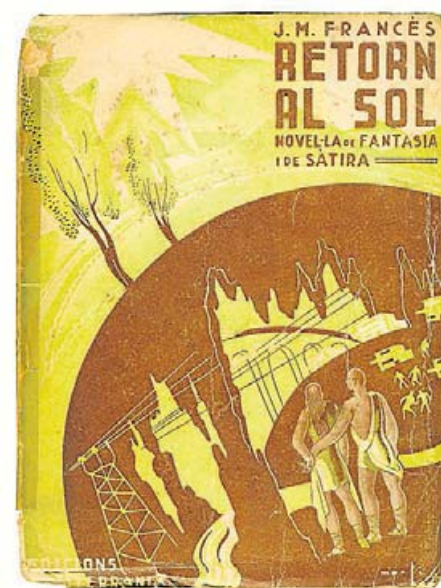
ra, i alhora d'afirmació catalanista, però també va representar l'inici d'una presa de consciència pública dels problemes polítics, socials i culturals de la dictadura. Un distanciament que es va intensificar amb l'obertura progressiva del règim a la comunitat internacional. Van ser també els anys més populars del *Serra d'Or*.

Aquesta situació va comportar l'abandonament de la discussió arquitectònica -que va deixar de ser prioritària- i la marginació de Folguera i les seves idees. No va ser fins a la democràcia que es van discutir nous projectes arquitectònics, aquesta vegada sense una idea precisa del que representa Montserrat i la seva construcció moderna. El nous projectes executats, desorientats, van intentar restaurar el que no es pot restaurar. Per exemple, tot imposant a l'església una coberta impròpia de l'arquitectura montserratina, i consolidant la destrucció del cambril iniciat per Folguera. Una intervenció que, de la mateixa manera que les

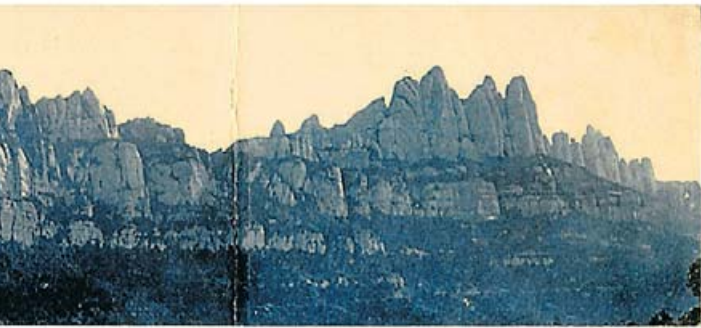
mediocres i parcials intervencions que s'hi han realitzat en els últims anys, pretén ser una reconstrucció falsa o una restauració banal, i no una nova i brillant construcció com és l'autèntic Montserrat modern.

Però malgrat aquestes intervencions que han desfigurat l'arquitectura del santuari-monestir i l'han convertit en un vulgar *kitsch*, Montserrat encara acumula un capital simbòlic immens, crescut incessantment sobre la intensa negociació de la que ha estat objecte en la seva construcció moderna iniciada per Balaguer. Aquesta és una capacitat única de Montserrat, com va copsar Josep Maria Francès a la seva novel·la. Un autèntic Montserrat de tothom, on tothom s'hi pot sentir representat més enllà de la seva ideologia i dels constants intents d'apropiació. Capaç de sublimar les grans diferències entre tots els catalans. I és que, com afirma Joan Maragall, la història i els destins de Montserrat i Catalunya són inseparables. Montserrat és el miracle de Catalunya. ■

1936 Coberta de *Retorn al Sol*. Novel·la de fantasia i de sàtira, escrita per Josep Maria Francès.

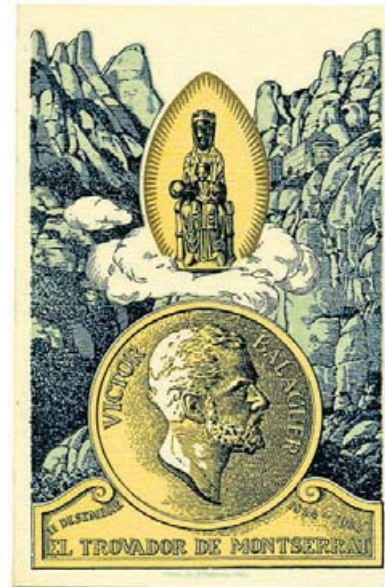

CAP AL 1900 Postal panoràmica desplegable de la muntanya de Montserrat. COL·LECCIÓ GARCIA-FUENTES

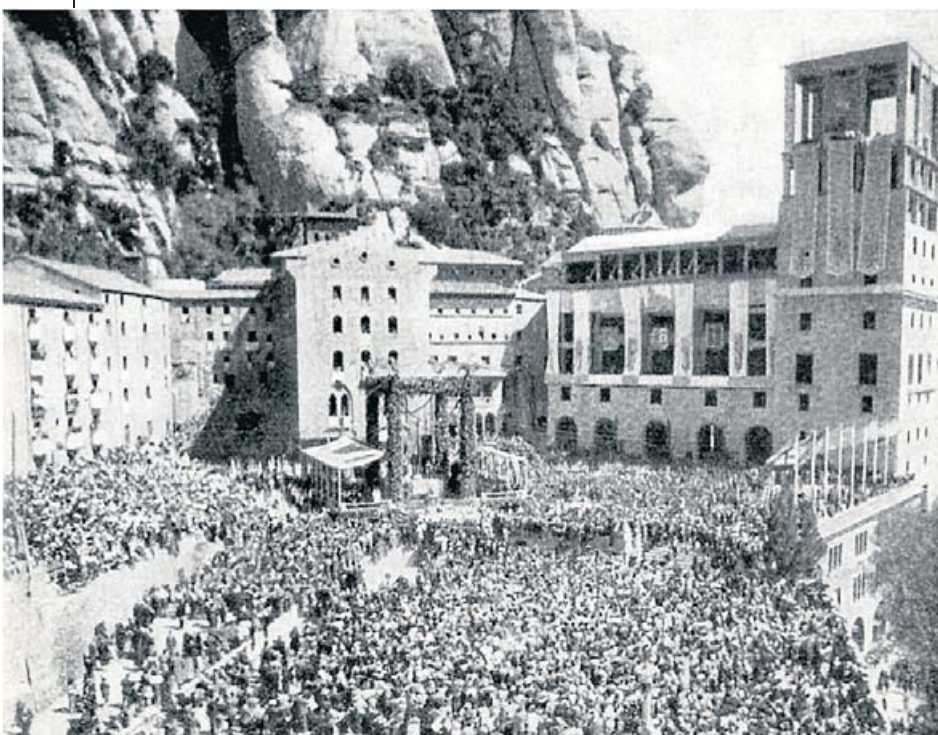
1920 Les noves places construïdes per Josep Puig i Cadafalch van contribuir de manera decisiva a la ordenació general dels desnivells, dels espais oberts i del conjunt d'edificis. COL·LECCIÓ GARCIA-FUENTES

1924 Postal commemorativa del centenari del naixement de Víctor Balaguer. COL·LECCIÓ GARCIA-FUENTES

LA CONSTRUCCIÓ MODERNA DELS MONESTIRS CATALANS I ESPANYOLS

1947 Les places de Montserrat reformades per Folguera, amb la seva façana encara a mig construir, que, a manera de gran retaule per a concentracions exteriors, va presidir la celebració de les Festes de l'Entronització celebrades l'any 1947. La nova arquitectura amb què es va reinventar Montserrat després de la Guerra Civil prenia com a model la nova arquitectura alemanya d'Albert Speer -la seva exposició a Barcelona va influir decisivament en l'evolució del projecte de Folguera per a Montserrat- amb elements procedents de l'arquitectura feixista italiana, barrejats per aconseguir un model arquitectònic que pogués servir per establir complicitats, però també múltiples interpretacions ideològiques simultànies -i no necessàriament coincidents. ARXIU DE MONTSERRAT

DURANT ELS SEUS VIATGES europeus de joventut, Víctor Balaguer es va mostrar interessat especialment pels monuments, ja que considerava que expliquen la història de les nacions, la seva memòria i les seves tradicions. No pot ser més clar, i més conscient d'aquest fet, quan a les seves memòries afirma que aquestes tradicions, com els monuments, "son inventadas por la poesía y conservadas por la credulidad". És a dir, la construcció de la nació requereix d'una poesia que creï els mites nacionals, les llegendes, basades en fets històrics reals -o inventats, això és igual-, i que aquestes narracions siguin conservades i fixades a través de la "credulitat", o, el que és el mateix, a través dels rituals nacionals. Un procés de negociació social, política i cultural en el qual l'arquitectura, els monuments, tenen un paper decisiu, en tant que mediadors materials per a la definició i transmissió dels mites, llegendes i històries que hi estan associats.

Després d'alguns viatges per Europa i per Espanya, Víctor Balaguer va publicar dos volums l'any 1851 amb el títol *Los frailes y sus conventos. Su historia, su descripción, sus tradiciones, sus costumbres, su importancia*, que es van convertir en la primera fita important en la definició del nou imaginari monumental que havia de reforçar la proposta política balagueriana. Aquesta voluminosa obra s'estructura en una seqüència de capítols, cadascun dedicat a un monestir diferent. Sobre cada monestir s'expliquen, com precisa el subtítol, episodis històrics i descripcions, però també llegendes, tradicions i costums populars, amb apassionades descripcions d'enclavaments naturals i arquitectònics, amb un clar objectiu de reconceptualitzar el que llavors eren unes runes quasi oblidades en una nova xarxa de referents simbòlics. Així es mostra amb claredat a la breu introducció dels volums, on Balaguer convoca a "un eminente viajero", el qual, "después de haber recorrido casi todas las naciones del globo, nos decía resumiendo sus principales viajes": "El Oriente es un Palacio, la Francia un Castillo, la Italia un jardín y la España un claustro". L'afirmació no pot ser més clara. "España [es] un claustro". Una definició que sentència tot reblant que "esta poéti-

ca expresión es una verdad". Poesia, doncs, que inventa les tradicions, els monuments, que després la credulitat conserva.

Poc després de la publicació de *Los frailes y sus conventos*, l'any 1853 Balaguer va publicar *Cuatro perlas de un collar. Historia tradicional y artística de todos los célebres monasterios catalanes. Santa María de Ripoll, Santa María de Poblet, Santas Cruces y San Cucufate del Vallés*. És a dir, els gran monestirs catalans. Les perles són els quatre grans monestirs catalans, i el collar és la història de Catalunya. El llibre aplega els textos que ja havia fet servir per als mateixos monestirs a *Los frailes y sus conventos*, però ara sota aquest nou títol que evoca directament el de *La Perla de Cataluña*, de Gregorio de Argai. És a dir, la història de Montserrat més coneguda del segle XVII. El joc de referències no és banal. Els quatre monestirs catalans que inclou Balaguer a *Cuatro perlas de una collar* són els grans quatre monestirs medievals del territori català, als quals s'afegeix Montserrat, que esdevindrà el centre de l'imaginari simbòlic i monumental balaguerià per la seva capacitat d'esdevenir un símbol viu, dinàmic, compartit per tothom.

Víctor Balaguer va rescatar de l'oblit els grans monestirs catalans i espanyols, i els va reinventar amb èxit per a l'estat modern. Després, ideologies tan diferents com el catalanisme, el règim franquista i l'estat democràtic sorgit de la Transició han completat i s'han disputat aquest imaginari amb matisos diferents -en ocasions fins i tot contradictoris- en un procés que va tenir un dels seus punts culminants en la designació d'alguns d'ells com a Patrimoni de la Humanitat un cop Espanya va ratificar la Convenció del Patrimoni de la Humanitat l'any 1984.

Josep Maria Garcia-Fuentes és arquitecte, professor de la Newcastle University i fellow del Catalan Observatory de la London School of Economics. És doctor per la Universitat Politècnica de Catalunya, on és professor associat, amb una tesi sobre la construcció del Montserrat modern.